

OFFICIAL PRESS RELEASE

24 Siulai 2019

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 19 'o Siulai 2019, ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi ha tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tauhi pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tu'uma'u pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) 'i he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, na'e mei fetō'aki pē 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he māhina 'o Mē 2019. Na'e hā mai eni he kongā 'o e ngaahi fakamatala kuo ma'u mai fekau'aki mo e sekitoa ki he ngoue', toutai' pea mo e vao'akau'. Na'e lahi ange 'a e pa'anga hū mai mei hono uta atu 'o e ngoue' ki tu'apule'anga', ka e holo si'i 'a e pa'anga hū mai mei hono uta atu 'o e koloa toutai'. Ko e nō ki he sekitoa ngoue' ne hiki hake 'aki 'a e peseti 'e 10.4 'i Mē, 'a ia 'e malava tokoni eni ki he tupu 'a e sekitoa' 'i he kaha'u vave mai'. 'Oku kei tupu pē foki mo e nō ki he sekitoa fa'ukoloa', langa' pea mo e ngaahi fiema'u faka'api' (utility) 'i Mē, 'a ia 'e tokoni eni ki he tupu 'a e sekitoa fakatupu koloa' (industry sector). 'Oku kau atu foki mo e tupu 'a e ngaahi nō ki he langa fale taautaha', pehē ki he lahi ange mo e totongi pa'anga ki hono hū mai e naunau langa mei muli', 'i he pou pou ki he longomo'ui ange 'a e sekitoa fakatupu koloa'. Ko e tokolahi 'o e kakai na'e tū'uta vakapuna mai ki Tonga' ni na'e hiki 'aki 'a e peseti 'e 30.5, 'o fenāpasi ia mo e lahi ange 'a e ngaahi vakapuna folau fakavaha'apule'anga 'oku tū'uta mai'. 'I he'ene pehē, ne kake hake mo e pa'anga hū mai mei he folau 'eve'eva' 'aki 'a e peseti 'e 40.9 (\$3.5 miliona). Ko e lahi 'o e totongi pa'anga ki muli ki hono hū mai 'o e ngaahi koloa fefakatau'aki fakamovetevete', na'e tupu mo ia 'aki 'a e peseti 'e 31.4 'a ia 'e tokoni ia ki he sekitoa fefakatau'aki'. Ka neongo ia', na'e holo 'aki e peseti 'e 1.0 (koniteina 'e 8) 'a e ngaahi koniteina na'e lesisita', makatu'unga mei he holo 'a e ngaahi koniteina fakapisinisi' 'i hono fakahoa ki he hiki hake 'a e ngaahi koniteina fakataautaha'.

'Oku kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku kei hokohoko atu pē 'a e kei mālohi fe'unga pē 'a e ivi 'enau pa'anga ngāue' pehē ki he'enu ngaahi tupu' (profits). Na'e hiki hake 'a e pēseti 'o e ngaahi nō ne tuku atu' 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio) mei he pēseti 'e 77.5 'i he mahina kuo 'osi', ki he pēseti 'e 78.7 'i Mē 2019. Na'e makatu'unga eni mei he lahi ange 'a e ngaahi nō fakalukufua ne tuku atu', 'a ia ne a'u ki he tu'unga ma'olunga ko e pa'anga 'e \$487.3 miliona, 'i hono fakahoa ki he holo 'a e fakahū pa'anga'. 'Oku nga'unu māmālie pe 'a e fika ko'eni' ki he peseti 'e 80 kuo tu'utu'uni'i 'e he Pangikē Pule' ke a'usia 'e he ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'o hā mahino mei ai 'a hono faka'aonga'i 'a e faingamālie 'oku ma'u' ke toe lahiange 'a e ngaahi nō 'oku tuku atu'. Na'e holo e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i Mē, tupu pea mei' he lahiange 'a e holo 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō, (weighted average lending rate) 'i hono fakahoa ki he hiki 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (weighted average deposit rate).

Na'e hiki hake 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'aki 'a e \$4.1 miliona ki he \$468.3 miliona 'i Mē, 'o fe'unga ia mo e māhina 'e 7.9 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'. Na'e makatu'unga 'a e hiki ko'eni' mei he ma'u mai 'o e ngaahi pa'anga tokoni ki he patiseti mo e ngaahi tokoni kehe pē ki he pule'anga'.

Na'e ma'ulalo pē 'i he peseti 'e 5 'a e hikihiki fakata'u 'i he totongi 'o e koloa fakalukufua', 'a ia na'e peseti 'e 1.6 'i Mē, fakahoa ki he peseti 'e 0.2 'i 'Epeleli 2019, pea mo e peseti 'e 3.8 'i Mē 2018. Na'e hiki fakatou'osi 'a e hikihiki fakata'u 'i he totongi koloa fakalotofonua' 'aki 'a e peseti 'e 1.5, kae hiki peseti 'e 1.7 'a e totongi koloa mei muli'. Na'e tokoni fakapoini peseti 'e 0.7 'a e hikihiki 'i he totongi koloa fakalotofonua ki he totongi koloa fakalukufua', 'o makatu'unga mei he hiki 'a e totongi 'o e tapaka, me'akai' pea mo e totongi 'o e ngaahi falekai'. Na'e tokoni fakapoini peseti 'e 0.9 'a e hikihiki 'i he totongi koloa mei muli' ki he totongi koloa fakalukufua', 'aki 'a e hiki e totongi 'o e tapaka', kava malohi' pea mo e totongi lolo'.

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e kei tupu pē 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u vave mai'. Kā 'e malava uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliuaki 'i he tu'unga 'o e 'ea' pea mo e ngaahi fe'unu'aki 'i he totongi fakamamani lahi 'o e lolo'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki 'e nofo pē 'a e hikihiki 'i he totongi koloa' 'o 'ikai ma'olunga ange he pēseti 'e 5. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē mo 'enau ngaahi ngāue'.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue te ne faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke pou pou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Ikai ngata ai', ka 'oku tokanga aipe 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalakalaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to